

CHP PARTİ MÜFETTİŞİ DR. RIZA LEVENT'İN RAPORLARI IŞIĞINDA MUĞLA (1940-1941)

Hacı Veli GÖK*

Öz

9 Eylül 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisi olan Halk Fırkasının kuruluşu gerçekleşmiştir. İleride Cumhuriyet Halk Partisi adını alacak Halk Fırkasının kurulmasının ardından 1923 tarihli ilk nizamnamesi yayımlanmıştır. Bu nizamnamede bahsedilen hususlardan biri de, ülkenin teftiş muntikalarına ayrılacağı ve her muntıkada bir müfettiş bulunması gerektiğidir. Bu durum İttihat ve Terakki Dönemi parti nizamnamesinde yer alan müfettişlik kavramının Cumhuriyet dönemine yansımalarıdır. Zira parti müfettişliği ilk defa İttihat ve Terakki döneminde oluşturulmuştur. CHP teftiş talimatnamesi uyarınca yetkilendirilen müfettişler; görev bölgelerinde başta parti teşkilatları olmak üzere Halkevleri ve Halk odalarını ayrıntılı olarak incelemişler, genel durumla ilgili tespit ve izlenimlerini CHP Genel Sekreterliğine bildirmişlerdir. Ayrıca görev bölgelerinin ekonomik, sosyal, sıhhi ve idari yapısına dair yaptıkları çalışmalarını raporlarına yansıtmışlardır. Bu çalışmada CHP Muğla Parti Müfettişi Dr. Rıza Levent'in, Muğla ile ilgili değerlendirmeleri kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Dr. Rıza Levent; 1940-1941 arası hazırladığı üç ayrı raporda Muğla CHP Parti Teşkilatı, şehrin sosyo-ekonomik durumu, ulaşımı, sıhhi vaziyeti ve toplumsal yapısı hakkında o döneme ışık tutan bilgiler sunmuştur. Bu çalışmanın hazırlanmasında ağırlıklı olarak Başkanlık Cumhuriyet Arşivinden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Dr. Rıza Levent, Parti Müfettişliği, Cumhuriyet Halk Partisi, Muğla, Rapor

* Dr., İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Batman/Türkiye.
h.veligok@gmail.com.
Orcid No: 0000-0001-7419-0271
Makalenin Gönderilme Tarihi: 10.01.2021
Makalenin Kabul Tarihi: 07.03.2021
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 24.03.2021
Makalenin Türü: Araştırma

MUĞLA (1940-1941) IN THE LIGHT OF DR. RIZA LEVENT'S REPORTS AS AN INSPECTOR OF RPP

Abstract

On 9th September, 1923 the first political party of Turkish Republic the establishment of the People's Party was realized. After the establishment of People's Party, which would be later named the Republican People's Party, its first regulation, dated 1923, was published. One of the issues mentioned in this regulation is that the country will be divided into inspection zones and there should be an inspector in each zone. This situation is the reflection of the concept of inspectorship, which was included in the party regulation of the Union and Progress Period, to the Republic Period. Because, the party inspectorship was first established during the Union and Progress Period. Inspectors, authorized in accordance with the RPP inspection instruction; examined People's Houses and People's Chambers in detail especially the party organizations in their areas of duty and reported their findings and impressions about the general situation to the General Secretariat of RPP. In addition, they reflected their studies on the economic, social, sanitary and administrative structure of their jurisdiction in their reports. In this study, Dr. Rıza Levent's evaluations as a Muğla Inspector of RPP on Muğla were handled comprehensively. Dr. Rıza Levent provided information that sheds light on that period such as Muğla RPP Organization, the socio-economic status of the city, transportation, sanitary condition and social structure in the city in three separate reports prepared between 1940 and 1941. In the preparation of this study, the Presidential Republic Archive was mainly used.

Keywords

Dr. Rıza Levent, Party Inspectorship, Republican People's Party, Muğla, Report

GİRİŞ

Osmanlı Devleti I. Dünya savaşından yenik ayrılmış ve sonrasında imzalanan Mondros mütarekesi uyarınca Anadolu toprakları İtilaf güçleri tarafından işgale başlanmıştır. Bu süreç içerisinde Anadolu'da yerel direniş hareketleri kurulmuş ve yapılan kongrelerle bu hareketler Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti altında birleştirilmiştir. 28 Ocak 1920'de son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından Misak-ı Millî ilan edilmiş ve müteakiben İstanbul, İtilaf güçleri tarafından işgal edilmiştir. Yaşanan gelişmeler Mustafa Kemal Paşa'ya Ankara'da yeni bir meclis açma fırsatı tanımıştır. 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi adı ile yeni bir meclis açılmıştır. Daha sonra ikinci Meclisin kuruluş hazırlıklarına başlanmıştır. Bu süreçte Halk Fırkasının teşkil edilmesi için gerekli adımlar da atılmaya başlanmış ve 9 Eylül 1923'de Cumhuriyet döneminin ilk siyasi partisi olan Halk Fırkasının kuruluşu tamamlanmıştır (Kongar, 2002: 138; Ahmad, 2007: 16; Karpat, 2012: 50; Gök, 2020: 7-8). 10 Kasım 1924'te parti isminin başına Cumhuriyet kelimesi eklenmiş ve partinin tam ismi Cumhuriyet Halk Fırkası olmuştur. 1935'te ise fırka kelimesi partiye dönüştürülmüş ve fırkanın ismi Cumhuriyet Halk Partisi olarak değiştirilmiştir. (Uyar, 2012: 74).

CHP'nin kurulmasının ardından 1923'te ilk nizamnamesi yayımlanmıştır. Nizamnamenin "*Teftiş Daireleri*" başlıklı altıncı bölümünün 82. maddesinde memleketin teftiş muntıklarına ayrılacağı ve her muntıkada bir müfettiş bulunacağından bahsedilmektedir. Ayrıca muntika müfettişi, o muntıkadaki mutemetler ile fırka teşkilatına bağlı heyetleri teftiş edebilmekte ve denetleyebilmektedir (BCA, 490-1-0-0/210-834-1/15; Çakmak, 2017: 323). Bu durum, parti müfettişlerine verilen yetki ile onların, mutemetler ve fırka teşkilatına bağlı heyetlerden üstün konumda olduğunu göstermektedir. Parti müfettişliği kavramı Cumhuriyet döneminde önemli bir yer edinmiştir. Aslında bu kavram Osmanlı Devleti döneminden cumhuriyete miras kalan bir sürecin ürünüdür. İttihat ve Terakki dönemi parti nizamnamesinde parti müfettişliği kavramına rastlanılmaktadır. Bu bağlamda denetim mekanizması olarak kullanılan parti müfettişliğinin CHP tarafından İttihat ve Terakki Cemiyeti nizamnamesinden ilham alınarak teşkil edildiği söylenebilir (Alpaslan-Aydın, 2015: 364-365).

1923 nizamnamesininin 82. maddesi uyarınca 1925'te ülke genelinde müfettişlik muntıkları belirlenmiştir. Bu yerler: **1-** Ankara, Kastamonu, Sinop, Çankırı, Zonguldak, Çorum, Kırşehir, Yozgat, Kayseri. **2-** Karahisar-ı Şarki, Tokat, Amasya, Sivas, Samsun. **3-** Gümüşhane, Rize, Trabzon, Giresun, Ordu. **4-** Ardahan, Kars, Beyazıt, Erzurum, Artvin, Erzincan. **5-** Van, Hakkari, Muş, Bitlis, Siirt. **6-** Genç, Ergani, Madeni, Diyarbakır, Siverek, Mardin, Urfa. **7-** Dersim, Elaziz, Malatya. **8-** Adana, Kozan, Cebelibereket, Gaziantep,

Maraş, Mersin, İçel. **9-** Aksaray, Niğde, Konya, Isparta, Burdur, Antalya. **10-** Bolu, İzmit, Ertuğrul, Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar. **11-** İzmir, Saruhan, Aydın, Denizli, Menteş. **12-** Bursa, Karesi, Çanakkale. **13-** İstanbul, Üsküdar, Beyoğlu, Çatalca. **14-** Kırkkilise, Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu'dur (Uluskan, 2020, 44-45). Teftiş bölgelerinin belirli olduğu bu listede bahse konu bölgelerin kimler tarafından teftiş edileceği ise açıklanmamıştır. 1927'ye gelindiğinde teftiş bölgeleri ve müfettişlerle alakalı yeni bir liste yayımlanmıştır. Buna göre ülke 12 muntıkaya ayrılmış ve bu muntıkları teftiş için 12 müfettiş görevlendirilmiştir (BCA, 490-1-0-0/1-1-16.). 1935'te 7 bölgeye ayrılmış ve 7 müfettiş görevlendirilmiştir (BCA, 490-1-0-0/3-11-2./3). 1940'da teftiş bölge sayısı 25'e çıkarak aynı sayıda müfettiş görevlendirilmiştir. (BCA, 490-1-0-0/5-23-1./2.) Bu muntıklar dahilinde teftiş görevini ifa eden müfettişler izlenimlerini tuttukları raporlarına yansıtmuşlardır. Bahse konu raporlar 1931'de kurulan, Umumi İdare Heyetine bağlı olan 4 grup ve 13 büro vasıtası ile Parti Genel Sekterliğine sunulmuştur. Bürolar görevlerine göre şu şekilde teşkil edilmiştir:

A Grubu: 1. Büro (Teşkilat, İntihaplar, Fırka Kongreleri), 2. Büro (Alelum dilekler ve müracaatlar), 3. Büro (CHP'den başka fırkaların vazifelerini tetkik ve takip), 4. Büro (Fırka teşkilatının teftişi).

B Grubu: 5. Büro (Millî kültür, ilmi hareketler ve bu mevzuda neşriyat), 6. Büro (Spor ve gençlik), 7. Büro (Halk dersaneleri, okuma-yazma, halk hatipleri), 8. Büro (Matbuat, fırka neşriyatı, fırka programının teşrihi, propaganda).

C Grubu: 9. Büro (İş, işçiler, esnaf teşkilatları ve serbest meslekler), 10. Büro (İktisadi vaziyetin tetkik ve mütalaası).

D Grubu: 11 Büro (İçtimai Muavenet teşkilatı), 12. Büro: Fırka faaliyetlerinin hukuk esaslarıyla telifi), 13. Büro (Merkez ve taşrada bütçe, aidat, teberuat, varidat ve hesap işlerinin usulünde tanzim ve takibi, fırka emlak ve eşyasının muamele ve kayıtlarının tanzim ve takibi). (Tunçay, 1999: 328-329) Millî Şef Dönemi olarak adlandırılan 1939-1945 arası dönemde bahse konu raporların niceliğinde önemli bir artışın söz konusu olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise 1935'te 23 ili kapsayan 7 teftiş bölgesi mevcutken, 1 Eylül 1940 itibariyle 40 ili kapsayan 25 teftiş bölgesinin faaliyet göstermesidir. Ayrıca rapor sayılarının artmasında İnönü'nün idari işlere gösterdiği titiz yaklaşımın da etkisinin olduğu söylenebilir.¹ 1946'ya gelindiğinde ise 27 teftiş

¹ "2 Haziran 1935'te Recep Peker Hükümeti, parti müfettişi olarak görevlendirilmiş mebuslar için CHP Teftiş Bölgeleri ve Teftiş İşlerini Yürütme Planı hazırladı. Plan, parti İdari Umumi Heyeti tarafından 23 vilayeti kapsayan 7 teftiş bölgesi oluşturuyor ve parti müfettişlerinin teftiş bölgelerini, temel görevlerini yetki ve sorumluluklarını sayıp döküyordu. Plana göre parti prensiplerini yayma çalışmaları, örgütlerin parti tüzüğüne göre işleyip işlemediği, parti ve hükümet arasındaki ahenk, halkın partiye ve partilere nasıl baktığı, Halkevlerinin, gençlik işlerinin ve partinin hesap işlerinin işleyişi parti

bölgesi ve eşit sayıda müfettiş memur edildiği görülmektedir (BCA, 490-1-0-0/728-494-1./1).

1943 Teftiş Talimatnamesine bakıldığında müfettişlerin vazifeleri ve raporlar hakkında önemli bilgiler edinilmektedir. Buna göre müfettişlerin başlıca görevi, görev bölgesinde iletişim kurdukları halka ve partililere, parti programı ve projeler hakkında bilgi vererek parti düsturlarını yaymaktır. Yani bir nevi müfettişler "*parti propagandası*" yapmaktadırlar. Bunun yanında diğer görevler arasında halkın ihtiyaçlarının belirlenmesi, parti teşkilatı ile Halkevi ve Halkodalarının parti tüzüğüne göre işleyip işlemediğini tespit etmek gösterilebilir (Metinsoy, 2006: 107,113). Kendilerine bağlı bölgedeki kongre ve idare heyetlerine başkanlık etmek, teftiş sırasında herhangi bir eksiklikle karşılaşılması durumunda gerekli işlemler için Parti Genel Sekreterliğinden talimat istemek ayrıca halkın dilek ve şikayetlerini Genel Sekreterliğe bildirmek de müfettişlerin görevleri arasında yer almaktadır (Helvacı-Kandil, 2016: 5). Müfettişlerin bu görevlerini ifa ederken hazırlamış oldukları ve merkeze gönderdikleri raporlar iki yönden önem arz etmektedir. İlk olarak taşranın merkez tarafından denetimini sağlanırken aynı zamanda müfettişlerin de bölgelerinde etkili işler yapıp yapmadıkları belirlenebilmektedir (Metinsoy, 2006: 123). CHP Parti Teftiş Talimatnamesinin 4. maddesine göre parti müfettişleri yaz tatili hariç, yılın en az altı ayında görev bölgelerinde olmak zorundadır. Müfettişlerin görevleri arasında önceden tespit ettikleri teftiş planları doğrultusunda planlamalarını yaparak bitirilen bölgelerin raporlarını Genel Sekreterliğe göndermeleri de yer almaktadır (BCA, 490-1-0-0/5-22-19./1). Talimatname gereğince her müfettişin bölgesindeki şehirleri senede iki kez teftiştten geçirmesi zorunludur (BCA, 490-1-0-0/5-22-10./1).

I. PARTİ MÜFETTİŞLİK RAPORLARI IŞIĞINDA MUĞLA İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

Türkiye'nin çeşitli yerleri farklı bölgelere bağlı müfettişler tarafından denetlenmiştir. Bu bağlamda Muğla² ilini, Denizli-Aydın³ bölgesi Parti Müfettişi Mardin Milletvekili Dr. Rıza Levent⁴ teftiş etmekle görevlendirilmiştir. Levent çeşitli aralıklarla Muğla'yı denetlemiş ve denetim sonuçlarını da rapor halinde merkeze iletmiştir. 4 Mayıs 1940 (Denizli Bölgesi Müfettişi), 21 Mayıs

müfettişlerinin odaklanması gereken temel noktaları." Bk. Murat Metinsoy, "Erken Cumhuriyet Döneminde Mebusların 'İntihap Bölgesi' ve 'Teftiş Bölgesi' Raporları", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı:3, 2006, s.107,113.

² "Muğla şehrinin merkez olduğu Muğla ili Aydın, Denizli, Burdur ve Antalya illeriyle çevrilmiştir. Batıda Ege denizi, güneyde Akdeniz ile kıyısı vardır. Merkez ilçeden başka Bodrum, Dalaman, Datça, Fethiye, Kavaklıdere, Köyceğiz, Marmaris, Milas, Ortaca, Ula ve Yatağan adlı on bir ilçeye ayrılır." Bk. Zekai Mete, "Muğla", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 30, İstanbul, 2005, s. 380.

³ Dr. Rıza Levent 4 Mayıs 1940 tarihli Muğla teftiş raporuna göre Denizli bölgesi müfettişi iken 21 Mayıs ve 11 Kasım 1941 tarihlerindeki teftişlerinde Aydın bölgesi müfettişi sıfatıyla görevini ifa etmiştir.

⁴ Tam ismi Ali Rıza Levent'tir. 1893 Girit doğumludur. Askeri Tıbbiye mezunudur. V. ve VI. Dönem Mardin, VII. Dönem Aydın Milletvekiliği yapmıştır. Bk. (*TBMM Hal Tercümesi*, Sicil No: 291.)

1941 (Aydın Bölgesi Müfettişi) ve 11 Kasım 1941 (Aydın Bölgesi Müfettişi) tarihli, 1940-1941 arası denetim raporları Muğla ve ilçeleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.⁵

1.1 Muğla CHP Parti Teşkilatı, İl ve İlçe İdare Heyetleri:

Mardin Milletvekili Dr. Rıza Levent'in Muğla ili raporları CHP Muğla teşkilatı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Levent'in ilk teftiş faaliyetlerini içeren 4 Mayıs 1940 tarihli rapora göre İl İdare Heyeti üyeleri bölgenin ve halkın sevgi ve sempatisini kazanmış kimselerdir (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./25). Parti prensiplerinin halka anlatılması için Halkevlerinde her hafta ayrı ayrı olmak üzere halka ve memurlara konferanslar verilmektedir. Bu durum parti-halk ilişkilerinin geliştirilmesi açısından önemlidir. Bayram günlerinden parti tarafından halk içerisinde hatipliği iyi olan kişiler seçilerek bunlardan istifade edilmektedir. Ayrıca halk çağın teknolojik gelişmelerinden istifade ettirilmek istenilmiştir. Bu bağlamda Muğla Halkevinin radyosuna bağlanan kablolarla şehrin çeşitli yerlerine hoparlör sistemi kurularak Muğla halkının radyodan istifade etmesi amaçlanmıştır. Öte yandan halka Başbakan Refik Sayfam ve bazı bakanların konuşmalarının dinletildiği de anlaşılmaktadır. Bu da bize CHP'nin o dönem için prensiplerini daha etkili bir biçimde aktarabilmek için radyoyu önemli bir araç olarak gördüğünü göstermektedir (BCA 490-1-0-0/689-342-1./53). Radyonun halk üzerindeki etkisi şüphesiz ki büyüktür. 1920'lerin sonunda Türkiye'de yayın yapmaya başlayan radyonun önemi 1930'ların ortasından itibaren artmaya başlamıştır. Radyo, dönem hükümetlerinin politika ve icraatlarının halka aktarabileceği bir araç olarak görülmüştür. Aynı zamanda bir propaganda unsuru olarak da kullanılan radyo vasıtasıyla yeni rejimin gereklerinin halka anlatılması yolu tercih edilmiştir. Bu bağlamda Levent'in raporunda da bahsedildiği üzere Muğla halkı radyo aracılığıyla güncel gelişmelerden istifade etme imkanı bulurken diğer yandan da hükümetin politikaları ve rejim ilkeleri halka benimsetilmeye çalışılmıştır (Koç, 2012: 94).

Muğla Parti Teşkilatı ile İl ve İlçe İdare Heyetleri ile alakalı 21 Mayıs 1941 raporuna yansıyan ilk değerlendirme ise yine Muğla parti teşkilatı ile halk arasında bir bağın oluşmuş olmasıdır. Parti teşkilatını öven Levent, teşkilat içerisinde ikilik ve dedikodunun olmamasına dikkat çekmiştir. Raporda teşkilat ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra bazı üyeler hakkında özel bilgilere değinildiği görülmektedir. Buna göre Muğla-CHP içerisinde parti işleriyle ilgilenen iki kişi vardır. Bunlar Parti Başkanı Abidin Çakır ve İdare Heyeti Üyesi Avukat Ahmet Toker'dir. Levent, diğer beş üyenin Parti İdare

⁵ 1940 dönemi Muğla teftiş raporunun ilki 10 Şubat 1940 tarihinde Muğla Milletvekili Sadullah Güney ve Hüsnü Kitapçı tarafından hazırlanmıştır. Bk. (BCA, 490-1-0-0/689-341-1.)

Heyetindeki görevlerini lakayt görmektedir. Hatta bu konuda isim veren Levent, Parti İdare Heyetinde bulunan Şevket Gölcüklü, Faik Gazezoğlu, Ethem Serin ve Sami Erküçük'ü parti işleri ile ilgilenmemekle itham etmektedir. İsmi geçen şahıslar ancak haftalık toplantılara katılmakta, bunun dışında partiye ve Halkevlerine uğramamaktadırlar. Parti idare heyeti arasında çarpıklık gören Levent, bunun giderilmesinin tek yolunun Muğla Parti İdare Heyetindeki tüm üyelerin, ilin bütün işlerinde aralarında işbölümü yaparak alakadar olmalarında görmektedir (BCA 490-1-0-0/689-344-1./8).

Dr. Rıza Levent 21 Mayıs ve 11 Kasım 1941 tarihli raporlarında İl İdare Heyet üyeleri ile mahalli amir ve memurları arasındaki fikir ve iş birliğinden bahsettikten sonra sözü Muğla Valisi İbrahim Ethem Akıncı'ya getirmiş ve ondan övgü dolu sözlerle bahsetmiştir. Levent'in, "*Muğla'da bütün teşekküllerin gösterdiği ve göstereceği kabiliyet ve muvaffakiyet Valinin alakası ile mütenasiptir.*" (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./9) şeklindeki sözleri bu düşüncesini destekler niteliktedir.⁶ Ona göre Vali tarafından teşvik gören tüm işler kolaylıkla sonuçlanmaktadır. Levent, Muğla'da Valinin girişimi ve çabası olmadan hiç bir oluşumun hakkıyla iş göremeyeceğini düşünmektedir. Ayrıca 21 Mayıs tarihli raporda Vali ile ilgili önemli bir ayrıntıya da yer verilmiştir. Buna göre Vali Akıncı, CHP'ye özel muhasebeden her sene belli miktarda nakdi yardım yapmakta ve Özel İdareden tahsis ettiği paraları vermektedir. Bu durum 1941 senesinde Parti-Vali ilişkisini anlamak açısından önem arz etmektedir. Muğla genelinde halkın Valiye ve partiye bakışını değinen Levent'e göre burada yapılan her işte Vali ve Hükümetin elinin olması gerekmektedir. Zira Muğla halkı her işi hükümetten beklemektedir. Levent Muğla İl İdare Heyeti'nin son 65 aydır hiç bir ilçe, nahiye ve köy ocağını teftiş yapmadığının da altını çizmiştir (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./20, 97.; BCA, 490-1-0-0/690-345-1./35). 11 Kasım 1941 tarihli raporda parti prensiplerinin halka anlatılması konusuna değinilerek Muğla'nın bu konudaki başarısına dikkat çekilmiştir. Buna göre İl İdare Heyeti parti prensiplerini yaymak için halk hatiplerinden⁷ istifade etmiş, konferanslar vermiş ve radyoları kullanmıştır. Ancak radyolarda yabancı yayın yapan ve zararlı olduğu düşünülen yayınların halka dinletirilmemesine özen gösterilmiştir. Bunun yanında CHP matbaasında haftada bir

⁶ Vali İbrahim Ethem Akıncı'nın bataklik olan Yatağan ovasını kurularak yollar yaptırdığı bilinmektedir. Bu bilgi, Levent'in raporundaki Akıncı değerlendirmesi ile doğru orantılıdır. Bk. İsmail Oğuz, *Kuva-yı Milliyecilikten Valliğe: İbrahim Ethem Akıncı*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Manisa, 2015, s. 257.

⁷ "Devlet, okuma-yazma oranının ve eğitim düzeyinin son derece düşük olduğu, feodal denebilecek ilişkilerin Anadolu'nun birçok yerinde halen devam ettiği ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmadığı bir dönemde, sözlü propagandaya duyulan ihtiyaç nedeniyle oluşturduğu Halk Hatipleri Teşkilatı ile devletin halka ulaşabilmesinin ve devletle-halk arasındaki köprü-nün kurulabilmesinin bir yolunu bulmaya çalışmıştır." Bu bağlamda inkılapların halka anlatılabilmesi ve devletin kuruluş felsefesinin geniş halk kitlelerine iletilebilmesi için Halk Hatipleri Teşkilatı meydana getirilmiştir. Bk. Hakan Uzun, "Bir Propaganda Aracı Olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilatı", *CTAD*, Sene:6, Sayı: 11, 2010, s. 108.

çıkartılan ve iki sayfadan oluşan gazete⁸ de, parti prensiplerinin yayılması noktasında önem arz etmektedir (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./25).

İl merkezinin ardından ilçe teşkilatlarına değinilmiştir. Buna göre 4 Mayıs 1940 tarihli raporda Marmaris ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Marmaris ile ilgili daha çok olumsuzluklara yer verilen rapora göre ilçedeki kişiler arasında uyum bulunmamakta ve bu durum bir kaç senedir devam etmektedir. İlçe Belediye Başkanı ve Parti Başkanının birbirlerini sevmediği rapora yansıyan olumsuzluklardandır. Bu durum İdare Heyeti üyeleri arasına da sirayet etmiştir. Zira onlar arasında da güven duygusunda zayıflık söz konusudur. Burada önemle altı çizilen husus ise Parti Başkanı ile İlçe Kaymakamı arasında da uyumsuzluğun söz konusu olmasıdır. Levent bu uyumsuzlukta Parti Teşkilatını savunmuştur. Zira ona göre İlçe Kaymakamı Rıfat Bingöl Parti Teşkilatına layık olduğu ilgi, alaka ve önemi göstermemektedir. İlçe genelinde hissedilen uyumsuzluğun nedeni de Kaymakamın bu tavrından ileri gelmektedir (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./30). 21 Mayıs tarihli rapor incelendiğinde ise halkın idareden memnun olduğu ve hiç bir memur hakkında şikayet ve dedikodunun olmadığına altı çizilmiştir (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./83). 11 Kasım tarihli rapora bakıldığında ise Parti prensiplerinin halka anlatılmasında halk hatiplerinin ve radyoların varlığına dikkat çekilmiştir. Parti binasının olmadığına dikkat çekilen raporda Belediye binasından partiye bir oda tahsis edildiği bilgisine yer verilmiştir (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./23,55).

Marmaris'in ardından Fethiye ilçesine değinilen 4 Mayıs tarihli rapora göre burasının en büyük eksikliği, hastalığı sebebiyle izne ayrılan Kaymakamın yerine vekalet eden Nahiye müdürlerinin nitelikten uzak olmasıdır. Bu nedenle Fethiye Kaymakamının yerine bakacak yeni Kaymakamın oldukça enerjik bir yapıya sahip olması şarttır. Ayrıca raporda, Fethiye halkının radyodan faydalandırılmasının önemine de dikkat çekilmiştir (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./31, 54, 87). 21 Mayıs 1941 tarihli ikinci raporda ise bir önceki raporda vurgulanan Kaymakam meselesinin çözüldüğü anlaşılmaktadır. Levent, Fethiye'nin yeni kaymakamı Ziya Bey'den övgü dolu sözlerle bahsetmiştir. Ona göre yeni Kaymakam terbiyeli, çalışkan, aydın ve herkes tarafından sevilen bir kişidir. Hükümetin tüm emirlerini gecikmeksizin yerine getirmekte, parti işleri ile yakından ilgilenmekte ve parti teşkilatına kolaylıklar sağlamaktadır. Fethiye Kaymakamı ile ilgili olumlu yaklaşımlar Fethiye Savcısı için gösterilmemiştir. Levent'e göre Savcı Sabri Özbey dürüst bir kişiliğe sahiptir ancak halka karşı çok sert muamele etmektedir. Dolayısıyla ilçe genelinde idareciler iyi olmakla birlikte sadece Sabri Özbey hakkında şikayetlerin olduğu rapora yansımıştır (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./52-53.) 11 Kasım 1941

⁸ 11 Kasım 1941 tarihli teftiş raporunda Gazetenin ismi belirtilmemiştir.

tarhli raporda ise Fethiye'de 200'e yakın radyonun varlığından söz edilmektedir. Bu da bize CHP prensiplerinin halka anlatılması noktasında Fethiye'nin oldukça iyi durumda olduğunu göstermektedir. Zira dönemin hükümeti parti prensiplerini halka anlatabilmek için radyoyu etkin bir şekilde kullanmaktadır (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./23).

Fethiye'nin ardından Köyceğiz ilçe yönetiminden övgüyle bahsedilen 4 Mayıs tarihli raporda İlçe İdare Heyeti üyelerinin sevilen kişilerden olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca İdare Heyeti üyeleri arasında yakın akrabalık ilişkisinin olmadığından bahsedilmiştir. Raporda bu tip özel durumlardan bahsedilmesi, o dönem için bu konudaki hassasiyeti ortaya koymaktadır. Marmaris ilçesinde olduğu gibi Köyceğiz'de de kaymakamdan kaynaklı sıkıntıların olduğu raporda belirtilmiştir. Kaymakam ve Parti teşkilatı ile yaşanan sorunlara değinilerek Köyceğiz ile ilgili değerlendirme sonlandırılmıştır. (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./32-33) 11 Kasım tarihli raporda ise daha önceki sorunlardan bahsedilmemiştir. Buna göre Köyceğiz ilçesindeki en önemli eksiklik, bir halk hatibinin olmayışdır. Ayrıca ilçede eskiden beri bir geçimsizlik ve tarafdarlığının olduğuna da dikkat çekilmiştir. Öte yandan Parti İdare Heyetinde otorite ve çalışmasının zayıf olduğu vurgulanmıştır. Rapora göre İlçe İdare Heyeti üyeleri arasında parti nüfuzunu istismar eden kişiler bulunmamaktadır (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./8, 27).

4 Mayıs tarihli rapora göre Bodrum ilçe yönetimi de birçok ilçede olduğu gibi halk tarafından sevilen ve sayılan kimselerden oluşmaktadır. Ancak Bodrum Belediyesi ile Parti Heyeti arasında anlaşmazlık söz konusudur. Parti idare heyeti varlıklı ve eğitimli kimseler olduğu için işlerini seve seve ve her hangi bir menfaat beklemeden yapmaktadır (BCA 490-1-0-0/689-342-1./98). Görülmektedir ki Bodrum ile ilgili ağırlıklı olarak olumlu görüşler rapora yansımıştır. 21 Mayıs 1941 tarihli rapor incelendiğinde Bodrum İlçe İdare heyeti ve Parti Başkanının halk tarafından sevilen kişilerden olduğu bilgisi yinelenmiştir. Belediye ile İlçe İdare heyeti arasında anlaşmazlık bu raporda da vurgulanmıştır (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./61). 11 Kasım raporuna bakıldığında halkın, hükümetin icraatlarından memnun olduğu görülmektedir. Ayrıca ilçede Kızılay, Türk Hava ve Çocuk Esirgeme Kurumları ile Spor kulüplerinin olduğu bilgisine yer verilmiştir (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./37,56).

Milas Parti teşkilatı ise halk ile ilişkileri iyi olan üyelerden oluşmaktadır. Milas ile ilgili çok fazla olumsuzluğa değinilmeyen 4 Mayıs 1940 tarihli raporda önemli bir detaya yer verilmiştir. Bu bir şikayet konusudur. Milas Ziraat Bankası Müdürü Mehmet Coray şikayet edilen kişidir. Kendisinin dürüst bir kişiliğe sahip olduğu dile getirilirken, Coray'ın kooperatifçilik ve istikraz (borçlanma) konusunda halka sorunlar çıkarttığı belirtilmiştir. Milas

bölgesinin nüfusu ile de önemli bilgilere yer verilen rapora göre Milas ilçe merkezinde önemli ölçüde Yahudi⁹ nüfus yaşamaktadır. Bölge Yahudileri varlıklı olmalarından dolayı ilçenin ekonomik yaşantısına hakim durumdadırlar. Bunun yanında Yahudi halk, Milaslılara borç para da vermektedir. (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./99).

21 Mayıs 1941 tarihli rapor incelendiğinde Milas ilçe teşkilatı ile olumsuzlukların devam ettiği görülmektedir. Buna göre Milas'ta halk arasında uyum, iş ve fikir birliği söz konusu değildir. Bu nedenle ilçede, halk arasında sevgi bağları çok zayıftır. İlçe parti başkanı Cemil Menteşe'dir. Bir önceki raporda olduğu gibi ilçedeki Yahudi nüfustan bahsedilmiştir. Burada önemli bir detaya yer verilerek Yahudiler arasında bazı şahısların ilçe genelinde dayanışmaya zarar verdiği tespiti yapılmıştır. Levent, Milas'ta halk arasındaki fikir ayrılığının ilçedeki memurlara da sirayet ettiğini belirterek memurlar arasında da bir kutuplaşmadan söz etmektedir. Bu durumu da özellikle Milas Kaymakamı Nedim Bey'in ilçeye atanmış olmasına bağlamaktadır. Yani ona göre kaymakamın yönetim anlayışı sebebi ile memurlar ve sivil halk arasındaki geçimsizlik artmıştır. Kaymakam Milas'ta kaldığı sürece de ilçedeki uyumsuzluk sürecektir. Kaymakama yüklenmeye devam eden Levent'e göre Kaymakam ile Cumhuriyet Savcısı Mithat Bey ve diğer hakimlerin arası da açıktır. Dolayısıyla Adli ve Mülki erkan ile memurlar arasındaki anlaşmazlıklar had safhaya gelmiştir. Levent, teftiş için Milas'ta bulunduğu sırada yanına gelen hakim ve savcıların, ilçe Kaymakamını kendisine şikayet ettiklerini dile getirmiştir. Levent'e göre Kaymakam Nedim Bey, genellikle ilçede bulunan Yahudilerle¹⁰ birlikte hareket etmekte ve özellikle "*Yahudi Sermayedarlar*" ile fazla vakit geçirmektedir. Hatta bu nedenle Kaymakam hakkında birçok dedikodu bile çıkmıştır. Levent, bu durumu: "*Milas Kaymakamı Nedim çok karışık olan Milas gibi bir mahalde Kaymakamlık yapacak evsaf ve karakterde değildir. Sermayedarların ve Yahudilerin taht-ı tesirinde olduğu kanaati vardır. Milas'a dürüst ve otoriter bir kaymakam tayini zarureti çöktür.*" ifadeleri ile özetlemiştir. Rapora göre Belediye Reisi ve üyeleri de Kaymakamın tarafını tutmaktadırlar. Ayrıca Milas parti teşkilatı ile kaymakamın arası ise iyi değildir (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./40-41).

⁹ "Milas eski çağlarda Karia denilen ve güçlü bir Yahudi Cemaatinin bulunduğu bölgenin batısında yer almaktadır...Milas ve çevresinde yüz elli yıla yakın hüküm süren Türk Beyliği Menteşeoğulları döneminde de Yahudi varlığı bilinmektedir...Milas'ta Yahudi cemaatinin ortaya çıkışı XIX. yüzyıla rastlamaktadır. Melek Çolak, "Milas Yahudileri ve Eğitim Talmud Tor'a'dan Alliance Israelite Universelle'e (1851-1934)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 1, 2004, s. 232-234.

¹⁰ 1915 nüfus verilerine göre Milas'ta 37.370 Müslüman, 3.068 Rum ve 995 Musevi yaşamaktadır. 1921 Nüfus verilerine göre Milas'ta 25.703 Müslüman, 2.817 Gayrimüslim yaşamaktadır. Muğla yöresinin hakim nüfusu Türklere aittir. Gayrimüslim nüfusun çoğunluğu Ege ve Yunanistan'a yakınlığı nedeniyle Rumlar oluşturmakta, Rum çoğunluğu Milas ve Bodrum bölgelerinde yaşayan Museviler takip etmektedir. Bk. Serdal Soyuer, "XX. Yüzyılın Başlarında Menteşe Sancağı'nın İdari ve Nüfus Yapısı", *ÇTTAD*, Cilt: 5, Sayı: 13, 2006, s. 133-135.

21 Mayıs ve 11 Kasım 1941 tarihli raporlarda Datça Parti Teşkilatı ile ilgili olumlu tespitler yapılmıştır. Rapora göre Parti Heyeti, yöre halkı tarafından sevilen kişilerdendir. Levent, İlçe Parti Başkanı Fevzi Yılmaz'dan övgü dolu sözlerle bahsetmiştir. Datça'da CHP prensiplerini halka anlatmak adına öğretmenler vasıtasıyla köylere kadar gidildiği raporlara yansımıştır (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./89.; BCA, 490-1-0-0/690-345-1./27). Nahiye Parti Teşkilatlarına da yer verilen raporlarda Turgut Nahiyesi'ne değinilmiş ve İlçe İdare Heyeti üyelerinin de merkezde olduğu gibi halk tarafından sevilen ve sayılan kişilerden olduğu vurgulanmıştır. Raporlarda üyeler arasında parti nüfuzunu kullanan kişilere rastlanılmadığı dile getirilmiştir. Ayrıca Nahiye heyeti arasında yakın akrabalık ilişkilerinin söz konusu olmadığına dile getirilmesi önem arz etmektedir. Bu da bize 1941 senesinde parti ve idare heyeti üyeleri seçiminde akrabalık ilişkilerine dayanan iltimasın önüne geçilmeye çalışıldığını göstermektedir. Başbakan ve bazı bakanların radyo konuşmaları Turgutlu halkına dinletilerek CHP'nin parti prensip ve projelerinden istifade etmeleri sağlanmıştır (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./29,54.; BCA, 490-1-0-0/689-344-1./30). 11 Kasım tarihli raporda Turgut Nahiye Teşkilatı ile ilgili olumlu görüşler belirtilmiştir. Nahiye İdare heyetinin çok iyi çalıştığına vurgu yapılmıştır. (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./102). 21 Mayıs 1941 tarihli raporda Ula Nahiye Teşkilatına da yer verilmiştir. Buna göre Ula parti teşkilatı üyeleri halk tarafından sevilen ve sayılan kişilerden oluşmaktadır. Ula Nahiye Parti Başkanı Diş Hekimi Rauf Gündüz'dür. Bu da bize Parti başkanları seçilirken statüye önem verildiğini göstermektedir. İdare Heyeti üyeleri arasında yakın akrabalık ilişkisinin olmadığı vurgulanmıştır. Rapora göre Parti Başkanı diş hekimi Rauf Gündüz ve Halk odası başkanı öğretmen Sadri Birol köylere kadar giderek CHP prensiplerini halka anlatmaktadır. Bu da göstermektedir ki nahiye teşkilatlarına kadar, CHP prensiplerinin halka benimsetilmesi konusunda bir sistem söz konusudur (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./35).

1.2. Muğla'da Ekonomik, Sosyal ve Sıhhi Durum

Mardin Milletvekili Dr. Rıza Levent, Muğla ili ile ilgili hazırlanmış olduğu raporlar aynı zamanda dönemin birçok yönden değerlendirmesini içermektedir. Bu açıdan bakıldığında raporlar şehrin ekonomik, sosyal vd. alanlarına ışık tutması bakımından önem arz etmektedir. Levent 4 Mayıs 1940 tarihli raporunda Muğla halkının ekonomik geçim kaynağı olan toprak faktörüne dikkat çekmeye çalışmıştır. Buna göre Muğla genelinde çoğu köylü vatandaşın kendine ait toprağı yoktur. Bunlar arasında Köyceğiz, Milas ve Marmaris ilçelerinde yaşayan insanlar gösterilebilir. Zira bunların tarım yapacak

toprakları bulunmamaktadır.¹¹ Rapora göre bölgedeki arazi, çiftlik sahipleri ve vakıfların elindedir. Köylüler bu çiftliklerde ortakçı ve ücret karşılığı çalışmaktadırlar. Levent bu durumun çözümünü ise Toprak Kanununun bir an evvel çıkarılması ya da mevcut kanunlar dahilinde köylüye toprak dağıtılmasında görmektedir. Yine köylüye para ile verilecek toprakların Ziraat Bankası tarafından finanse edilmesi de çözüm önerileri arasında yer almaktadır (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./37). Dr. Rıza Levent tarım konusunda Muğla'nın sorunlarına değinmiştir. Tarım meselesini Datça ilçesinden örnek vererek açıklanmaya çalışılmıştır. Levent'e göre ilçede üretilen tarım ürünleri çok miktarda olmasına rağmen irtibat eksikliği nedeniyle dışarıya satılamamaktadır. Bu nedenle bölge halkı ürünler ellerinde kaldığından ekonomik sıkıntı çekmektedir. Datça'nın 250.000 kilo zeytinyağı,¹² incir, bal, palamut, portakal ve turfanda sebzeçilik ihracatı yapacak potansiyeli vardır. Ancak Datça'ya deniz ulaşımında çekilen sıkıntılar yöre halkının müşteri bulmasına engel olmakta ve halkın elindeki malı ucuz bir miktara belli kişilere satmaya mecbur kalmasına neden olmaktadır (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./105). Datça'nın deniz ulaşımında yaşamış olduğu sıkıntı 1940 tarihli Muğla Hak Gazetesi'nde şu sözlerle ifade edilmiştir: "*Vilayetimizin en mahrum yeri Datça'dır. Böyle olmakla beraber ilçenin çeşitli mahsulatı, narenciyesi, palamudu pek öyle yabana atılmaz. Datça'nın geri kalmasının en önemli nedenlerinden birisi vapursuzluktur. Datça'nın en büyük sorunu kenarından geçen vapurların kendisine uğramamasıdır. Datça'nın gelişmesi için buraya vapur uğramalı.*" (Akça, 2010: 149). Bu bağlamda dönem basını ile Dr. Rıza Levent'in tespitlerinin uyduğu görülmektedir.

Muğla'nın maden yönünden zenginliğine değinilen raporda şehrin özellikle krom, borasit, manganez, bakır ve demir madenleri yönünden çok zengin olduğunun altı çizilmiştir. Özellikle Köyceğiz ilçesindeki zengin krom yataklarından bahsedilen raporda buradaki madenlerin mutlak suretle işletilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bunun yanında Milas ve Söke'de zengin demir ve linyit maden yataklarının bulunduğu ve bu itibarla bölgenin çok zengin olduğu dile getirilmiştir (BCA, 490-1-0-0/689-342-1). Levent'in raporunda da bahsedildiği gibi Menteşe yöresi ilk çağlardan beri maden açısından önemli bir bölge olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde de birçok madenin çıkarıldığı bu bölgede günümüzde en çok çıkarılan madenler; zımpara,

¹¹ Tarım yapacak toprak sıkıntısı meselesi, daha sonraki dönemlerde Muğla'nın için sorun teşkil etmiştir. Bu bağlamda 2015 Muğla Çevre Durumu Raporuna göre Muğla'da tarıma elverişli arazi oranı % 17.2 olarak tespit edilmiştir. Bu veriler dikkate alındığında 1940 tarihli rapora yansıyan bir takım sıkıntılarının uzun yıllar boyu güncelliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Bk. Ali Çımat-Mehmet Avcı vd., *Muğla Sosyo-Ekonomik Yapı*, Günce Yayınları, Ankara, 2018, s.62.

¹² 1939 yılında Datça'da 112 ton zeytin üretimi yapılmaktadır. Ancak 1949'a gelindiğinde bu oran 1.800 tona çıkmıştır. Arada bu kadar fazla bir farkın oluşmasında ağaç sayısındaki artışın yanı sıra, Dr. Rıza Levent'in işaret ettiği aksaklıkların bahse konu yıllar arasında düzeltilmiş olması rol oynamış olabilir. Bayram Akça, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Datça'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Güz, 2010, Sayı: 25, s. 155.

krom, demir, manganez ve bakır olarak sıralanabilir (Güler-Güney vd.,2018: 96,99-101).

Muğla'nın bütün ilçelerinde sıtma hastalığının görülüyor olması Levent'in dikkatinden kaçmamıştır. Bu nedenle Muğla'ya sıtma ile mücadele bölgesinin açılması gerekmektedir. Levent'in raporunda üzerinde durduğu sıtma hastalığı Muğla için öteden beri sorun teşkil etmektedir. Bu bağlamda 20. yüzyılın başında Muğla'da sıtma hastalığından birçok kayıp vermiştir. Uzun süren savaşlar, halkın eğitimden mahrum kalışı ve alınan önlemlerin yetersizliği gibi nedenlerden dolayı, sıtmaya yakalanan kişilerin önemli bir kısmı kaybedilmiştir (Özcan-Akpınar vd., 2017: 8). Sıtmanın yoğun olduğu yerlerden birisi olan Milas ilçesinin Sıtma ile mücadele bölgesine alınmamış olması, raporda özellikle dile getirilmiştir. Çoğu dağlık bölgede olan Milas köylerinde sıtma önemli bir sorun teşkil etmektedir. Rapora göre köylülerin sıtmaya yakalanmalarında en büyük etken yaz mevsiminde dört ay ovada kalmaları ve çoğunlukla bağ, bahçe işlerinde çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca ilin birçok yerinde bataklıkların¹³ olması da hastalığın yayılmasında önemli bir sebeptir. Bataklık konusuna önem verilen rapora göre Milas Ovası'nda Tekfur Ambarı isminde bir bataklık yer almaktadır. Yaklaşık olarak on beş köy halkı ve bölgede görev yapan asker bu bataklıktan muzdariptir. Levent'e göre burasının acilen kurutulması gerekmektedir. Zira bahse konu bataklık kurutulduğunda binlerce dönüm arazi elde edilecek ve buradaki tarım arazilerinde çalıştırılmak üzere işçi sirkülasyonu oluşacaktır¹⁴ (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./37, 103, 105). Sağlık konusuna önem verilen rapora göre Datça'da bu konudan muzdariptir. Buna göre ilçede eczane bulunmamaktadır. İlçeye en yakın eczane ve hastane 150 km mesafedeki Muğla'da yer almaktadır. Ayrıca ilçenin acilen bir Dispansere ihtiyaç vardır (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./105.). Dr. Rıza Levent'in altını çizdiği Dispanser konusunun ilerleyen senelerde dikkate alındığı anlaşılmaktadır. 1949'da Datça'da hükümete ait beş yataklı bir dispanserin faaliyet göstermesi ve bir hükümet doktorunun bulunması bu duruma örnektir (Akça, 2010: 151).

Muğla Türkiye'nin önemli liman kentlerinden bir tanesidir. Önemli liman kentlerinden olan bu şehrin sorunları Levent'in raporunda yer bulmuştur. Bu bağlamda Bodrum limanına yer verilen 4 Mayıs tarihli rapora göre bahse konu liman girişine 8-10 bin lira masrafla bir dalga kıran yapılmalıdır.

¹³ Mentеше Sancağı Sıhhiye Müdürü Doktor Esat Bey'in 1922'de hazırlanmış olduğu raporunda sıtma hastalığının kaynağını bataklıklar olarak göstermiştir. Ona göre sıtma ile mücadelede bataklık bölgelerinin kurutulması için okaliptüs ağaçları önemli bir faktördür. Bu yöntem sayesinde bölgedeki bataklıkların yarıdan fazlası kurutulmuştur Bk. Müesser Özcan-Aslıhan Akpınar vd., "On Dokuzuncu Yüzyıl Sonu Yirminci Yüzyıl Başlarında Sıtmayla Mücadele Çalışmaları: Muğla Örneği Sıtmayla Mücadele", *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Tıp Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 3, 2017, s. 9.

¹⁴ 1937-1941 arası döneminde sıtmaya neden olan ortamları yok etmek için yapılan bayındırlık faaliyetlerinin yanı sıra sulak ve nemli bölgelerde ağaçlandırma faaliyetlerine girişilmiştir. Bk. Fatih Tuğluoğlu, "Türkiye'de Sıtma Mücadelesi", *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 4, 2008, s. 356.

Zira bu limanda birçok süngerci ve ticari kayıklar mevcuttur. Fırtınalı havalarda bu kayıklar parçalanma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Levent'e göre yeni dalgakıran yapılamıyorsa bile eski dalga kıranı tamir yoluna gidilmelidir (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./103). Deniz ulaşımı konusunu önemseyen Levent, Datça ilçesine deniz yolları vapurunun gelmemesine dikkat çekerek bu konunun on beş seneden beri çözülmediğinin altını çizmiştir¹⁵ (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./105). 11 Kasım 1941 tarihli raporda Levent, Datça'nın imkansızlıklarına dikkat çekmeye çalışmıştır. Buna göre İlçede gıda maddeleri tedarikinde sıkıntılar yaşanmaktadır. Datça'yı "üçra" bir yer olarak tanımlayan Levent bu nedenden dolayı devlet memurlarının buraya tayin olmaktan çekindiklerini dile getirmektedir (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./14). Buradan hareketle gerek 4 Mayıs 1940 gerekse 11 Kasım 1941 tarihli raporlarda Datça ile ilgili değişmeyen gerçek ilçede yaşanan imkansızlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Datça'nın, 1940 şartları düşünüldüğünde diğer ilçelere kıyasla daha geri kalmış bir yer olduğu görülmektedir. Bu duruma bir örnek de deniz taşımacılığı alanında verilebilir. 11 Kasım tarihli rapora göre Datça'da posta faaliyetleri Marmaris güzergahı kullanılarak hayvan taşımacılığı şeklinde yapılmaktadır. Bu nedenle Datça halkı postadan yeterince istifade edememektedir. Levent'e göre posta faaliyetleri Bodrum güzergahı üzerinden ve motorlu taşıtlarla yürütülürse bu konudaki sorun ortadan kalkmış olacaktır (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./38). 1956 yılında ise Akdeniz Posta vapurlarının 15 güne bir muntazaman Datça'ya uğradığı bilgisinden hareketle, Levent'in raporunda altını çizmiş olduğu aksaklığın bir nebze olsun giderildiği tespiti yapılabilir (Akça, 2010: 150).

Raporlarda Muğla'nın ilçelerinde yer alan kurum ve kuruluşlara da yer verilmiştir. Aslında bu durum Muğla'nın 1941 yılı için gelişmişlik düzeyini yansıtan önemli bir veridir. Buna göre merkezde ve ilçelerde yer alan kurumlar arasında Kızılay, Hava Kurumu ve Çocuk Esirgeme Kurumu¹⁶ öne çıkmaktadır. Zira adı geçen kurumlar hemen hemen her ilçede bulunmaktadır (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./106.; BCA, 490-1-0-0/689-344-1./85.; BCA, 490-1-0-0/690-345-1./11). Bu kurumlar sadece ilçelerde değil nahiyelerde de yer almaktadır. Mesela 21 Mayıs 1941 tarihli rapora göre Ula Nahiyesinde Kızılay, Türk Hava ve Çocuk Esirgeme Kurumlarının olduğu görülmektedir. Rapora göre Hava ve Çocuk Esirgeme Kurumları nahiyede çok iyi çalışmaktadır. Çocuk

¹⁵ Muğla Büyükşehir Belediyesi tarafından 2015 tarihinde yayınlanan "Muğla'da Geçmişin İzleri" isimli dergi incelendiğinde, Dr. Rıza Levent'in Datça ile ilgili dikkat çektiği deniz ulaşımı meselesinin uzun bir süre devam ettiği görülmektedir. Dergiye göre Datça'nın gelişimi karadan değil deniz yoluyla olmalıdır. Bu bağlamda Datça'nın öncelikle liman yönünün gelişmesi gerekmektedir. Datça'da büyük teknelerin yanaşabileceği bir liman bulunmamaktadır. Bk. *Muğla'da Geçmişin İzleri*, "Datça Balıkçılarından Geçen Avrupalı Deller: Hippiler", Sene: 1, Sayı: 2, 2015, s. 28.

¹⁶ Muğla'da açılan Çocuk Yuvalarına örnek olarak, 5 Temmuz 1941'de Muğla-Aydın şosesi üzerinde bulunan yeni evlerden birisi kiralanmak suretiyle Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı Çocuk Yuvası açılışının yapılması gösterilebilir. Bk. *Oğuz, agt.*, s. 275.

Esirgeme Kurumu'nda muhtaç çocuklara verilmek üzere 100 lira bütçe bulunmaktadır (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./35).

4 Mayıs 1940 tarihli rapor incelendiğinde, şehrin spor hayatı hakkında önemli bilgiler edinilmektedir. Buna göre Bodrum ilçesinde tescil edilmiş bir spor kulübü bulunmaktadır ve ilçe, özellikle futbol alanında gayet başarılıdır. Bunun yanında güreş ve su sporları da ilçede yaygın olarak yapılmaktadır. Sporculara önem verilen ilçede Belediye tarafından her sene sporculara 400 lira yardım yapılmaktadır. Ayrıca ilçe kaymakamı da spor işleri ile bizzat ilgilenmektedir. Milas'ta da spor faaliyetlerine önem verildiği görülmektedir. İlçe İdare Heyeti ile spor kuruluşlarının ilişkileri iyidir. İlçede Milas Spor isimli bir futbol kulübü bulunmaktadır. Spor kulübüne 1941 senesi için Belediye tarafından 400 lira yardım yapılmıştır. Ayrıca Belediye ilçedeki sporcular için 1940 bütçesinden 1500 lira ödenek ayırmış ve ayrılan bu ödenek ile sporcuların ihtiyaçları temin edilmiştir. Netice itibarıyla Milas'taki spor işleri Belediye ve Partinin yardımlarıyla yürütülmektedir denilebilir. Datça ise spor faaliyetleri açısından diğer ilçeler kadar şanslı değildir. Zira ilçede spor ve gençlik kuruluşlarına rastlanmamaktadır. İlçe halkının önemli bir kısmı avcılıkla ilgilenmektedir. Bu durum spor faaliyeti olarak değerlendirilebilir ise de bu konuda herhangi bir organizasyon yoktur. Muğla spor faaliyetleri ile ilgili Levent'in değerlendirmesi tüm spor organizasyonlarının uzman kişiler tarafından kurulup faaliyet yürütülmesidir.¹⁷ (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./110-111.) 11 Kasım tarihli raporda da Muğla'daki spor faaliyetlerine yer ayrıldığı görülmektedir. Bahse konu raporda Parti İdare Heyeti'nin spora ve sporcuya verdiği değer yerinde karşılanmıştır. Özellikle Muğla'da Halkevi binalarında gençlerin spor yapabilmeleri için ikişer oda ayrıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Fethiye'de gençlik ve spor teşekküllerinin çalışmaları memnuniyet vericidir. İlçede bulunan spor sahasının varlığı gençleri olumlu yönde etkilemektedir (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./17).

21 Mayıs tarihli raporda Muğla yaygın hayatı ile ilgili bilgilere erişmek mümkündür. Buna göre Muğla'da her hafta Halk¹⁸ adı ile gazete çıkmaktadır. Bahse konu gazete CHP'ye ait bir matbaada basılmaktadır. Levent'e göre bu gazete mahalli ihtiyaçlara cevap verecek düzeydedir. Ayrıca gazetede CHP prensiplerini yaymak için yazılar da yazılmaktadır. Bunun yanında Muğla Halkevi tarafından Muğla isimli bir mecmua da yayımlanmaktadır (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./18).

¹⁷ Levent'in vermiş olduğu bilgilerin yanında 1940'da Muğla'da yeni bir spor alanı inşa edildiği bilinmektedir. Bu bağlamda şehirde 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı etkinlikleri burada düzenlenmiş ve bu etkinliklerde izciler, sporcular ve Muğla Dağ Tugayının tüm spor teşekkülleri katılmıştır. Bk. Oğuz, *agt.*, s. 295.

¹⁸ İsmail Oğuz'un; "Kuva-yı Milliyecilikten Valiliğe: İbrahim Ethem Akıncı" isimli doktora tezinde, Levent'in raporlarını yazdığı dönemi de kapsayan tarihlerde Muğla'da, "Muğla'da Halk" isminde gazetenin neşriyat yaptığını dile getirilmiştir. Bk. Oğuz, *agt.*, s. 295.

1.3. Halkevleri ve Halk Odalarının Genel Durumu

Dr. Rıza Levent'in Muğla ili teftiş raporları incelendiğinde, Muğla'da bulunan Halkevi ve Halk odaları hakkında önemli bilgiler edinilmektedir. Bu bağlamda 4 Mayıs 1940 tarihli rapora göre Muğla CHP İdare Heyeti ve hükümet amirlerinin Halkevine gösterdikleri ilginin az olduğu anlaşılmaktadır. Muğla Valisi Ethem Akıncı, Halkevinde haftada bir kere memurların katıldığı toplantı düzenlemektedir. Ancak Levent'e göre memurlar bahse konu toplantıya zorla gelmektedirler. Zira memurlar Halkevinde kendilerine verilen görevi adeta "*angarya*" olarak görmektedir. Memurların gösterdiği ilgisizliğe rağmen halkın, Muğla Halkevine gösterdiği ilgi oldukça fazladır. Her türlü müsamere, konferans ve etkinlik Halkevinde yapılmaktadır. Bahse konu etkinliklere halkın katılımı ise üst düzeydir. Bu nedenle Muğlalılar Halkevleri ile gurur duymaktadırlar. Halkevi binasına da değinilen raporda, binanın muazzam olduğu kayıtlara düşmüştür. Bina her türlü ihtiyacı karşılamaktadır. Ancak tek eksiklik bir sahnenin olmayışıdır (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./43-44).

21 Mayıs 1941 tarihli raporda Muğla Halkevinin gelirleri konusuna değinilmiştir. Buna göre Halkevi gelirlerinde Muğla Valisi İbrahim Ethem Akıncı ve İlçe Parti İdare Heyetinin rolü büyüktür. Özel idareden temin edilen gelirden Halkevine 4713 lira ayrılmıştır. Bu rakamın 2000 lirası Muğla Halkevi masrafları için tahsis edilmiştir. 2100 lira ise Halkevinin geçmiş senelerden kalan borçlarına verilmiştir. Bunun yanında Belediyeden de Muğla Halkevine 500 lira ödeme yapılmıştır. Muğla Halkevi binasına da yer verilen raporda, bu binanın ülkede bulunan Halkevleri arasında en güzeli olduğu değerlendirilmesinde bulunulmuştur. Bina bölge halkı arasında olumlu yönde etki bırakmıştır. (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./16-17.) 11 Kasım 1941 tarihli raporuna göre ise Muğla Halkevi idare heyet üyelerinin bölge halkı ile olan diyalogunun gayet iyi durumda olduğu anlaşılmaktadır. Levent burada bir hususa dikkat çekmiştir ki, o da Muğla Halkevinde bayan öğretmenlerin görev almıyor olmasıdır. Bayan öğretmenler Halkevinde görev almadıkları gibi burada düzenlenen gösterilere dahi gelmemektedir. Raporda durum değerlendirilmesi yapılmış ancak bu durumun sebebi hakkında bilgi verilmemiştir. 1941 senesi için Muğla Halkevine İl İdare Heyeti tarafından 3000 lira yardım yapılmıştır. Levent bu yardımı yeterli ve yerinde bir yardım olarak nitelmiştir (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./85).

Levent, Halkevleri ve Halkodalarına yapılan yardımlarla ilgili 21 Mayıs 1941 tarihli raporda bir eşitsizlikten söz etmektedir. Buna göre Özel İdareden, Halkevleri için temin edilen gelirlerin önemli bir kısmı Muğla Halkevine gitmektedir. Bahse konu paradan Muğla Halkevine 4713 lira verilirken Bodrum, Milas ve Fethiye gibi büyük ilçelere 1941 senesi için 400'er lira verilmiştir

(BCA, 490-1-0-0/689-344-1./16). 11 Kasım 1941 tarihli raporda da Halkevlerine yapılan yardımlardaki eşitsizliğe değinilmiştir. Buna göre Muğla Halkevine 3000 lira para yardımı yapıldığı halde Muğla genelindeki diğer Halkevlerine senede 400'er liralık bir para yardımı söz konusudur. Dolayısıyla Levent, il Halkevine yapılan yardıma göre ilçelerdeki Halkevlerine yapılan yardımı az bulmaktadır. Ayrıca Muğla'da birçok yerde faaliyet gösteren Halkevlerinin 1941 Muğla depremi ile hasar gördüğü rapora yansıyan değerlendirmeler arasında yer almaktadır. Buna göre 1941 depremi nedeniyle Halkevlerinin bazılarının duvarları, taban kısmı ve sıvaları bozulmuş, çatlamış ve tamire muhtaç hale gelmiştir. Tamir için gerekli miktar ise 8500 lira olarak belirlenmiştir. Rapora göre Muğla Halkevleri sadece deprem tehlikesi ile değil aynı zamanda bölgede çokça görülen yıldırım düşmesi ile de karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle Halkevlerini yıldırım düşmelerine karşı koruyacak paratonerlerin yapılması zaruridir (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./45).

Merkez Halkevinin yanında ilçe ve nahiyelerde bulunan Halkevi ve Halk odaları hakkında da bilgi verilmiştir. Bu bağlamda 4 Mayıs tarihli raporda Marmaris ilçesi Halkevi ile ilgili önemli detaylara yer verilmiştir. Levent öncelikle burada bulunan Halkevi ile yeni seçilen idare heyetinin ilişkilerinin iyi olmadığını gözlemlemiştir. Ayrıca Marmaris Halkevi Başkanlığını yapacak kimsenin olmadığı ve bu işi de kimsenin üzerine almak istemediği raporda geçen ayrıntılardandır. Bu nedenle şimdilik ilçe parti başkanının Halkevi başkanlığını da yürüttüğü anlaşılmaktadır. Levent ayrıca Marmaris Halkevinin gelirlerinin çok az olduğunu dile getirmiştir. Bunu da ilçe belediyesinin gelirlerinin zayıf olmasına bağlamaktadır. Ayrıca Belediye zaten yardım yapmaya da lüzum görmemektedir. Halkevi çalışmalarına değinilen rapora göre "*Halkevi şubelerinin ismi var cismi yoktur.*" Marmaris Halkevi ile ilgili eksiklikleri sıralamaya devam eden Levent, burada hiç bir eşyanın olmadığını tespit etmiştir. Dolayısıyla demirbaş eşya defteri de tutulmamıştır (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./45). 21 Mayıs tarihli ikinci raporda Marmaris Halkevine yapılan para yardımlarının azlığına dikkat çekilmiştir. Marmaris Halkevinin kendisine ait bir binasının olmadığını dile getiren Levent şu an kullanılan binanın Belediyeye ait ve sadece bir salondan ibaret olduğunu dile getirerek imkansızlıkları raporuna yansıtmıştır (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./85, 87). Levent 11 Kasım tarihli raporunda ise Marmaris Halkevi İdare Heyeti üyelerinden memnuniyetini dile getirmiştir. Ayrıca Halkevinin muhit üzerindeki etkisini de olumlu görmektedir. Rapora göre Marmaris Halkevi binası ihtiyacı karşılayamamaktadır. Zira Belediye tarafından Halkevine tahsis edilen büyük salonda toplantılar ve radyo dinlemeleri yapılmasına rağmen tiyatro gösterileri yapılamamaktadır (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./83).

Levent'in raporunda yer verdiği Fethiye Halkevi, 1935 yılında faaliyete girmiştir. Fethiye'de ise bölge öğretmenleri Halkevi ile yakından ilgilenmektedir. 4 Mayıs tarihli rapora göre Halkevi Parti İdare Heyeti ve memurlardan maddi anlamda yardım görmektedir. Halkevinin düzenli gelirleri ise İl ve İlçe İdare Heyetlerinden gelmektedir. Etkinliklere yer verilen raporda Halkevinin ayda bir konferans verdiği ayrıca ayda bir de köylere gezi düzenlediği bilgisine yer verilmiştir. Bu nedenle Halkevinin bölge halkı üzerindeki etkisi pozitifdir (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./46; Akça-Akça vd., 2020: 2462-2463). 21 Mayıs 1941 tarihli raporda Halkevinin eksiklikleri arasında kitap ve yayın şubesinin olmayışı dile getirilmiştir. 2000'e yakın ciltli kitaba sahip olan Fethiye Halkevi'nde bu kitaplarla ilgilenilmesi ve düzenlenmesi için bahse konu şubenin açılması zaruridir. Halkevinin gelirlerine değinilen rapora göre 1941 senesi için Muğla'dan 200 lira¹⁹, Belediyeden 200 lira ve İlçe Parti İdare Heyetinden 100 lira yardım yapıldığı anlaşılmaktadır (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./57-58; Akça-Akça vd., 2020: 2463). 11 Kasım tarihli raporda Fethiye Halkevi idare heyet ile bölge halkı arasındaki uyumdan bahsedilmiştir (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./95).

Köyceğiz ilçesi için ise raporda çok olumlu bilgilerle yer verilmiştir. 4 Mayıs tarihli rapora göre burası gerek İl İdare gerekse İlçe İdare Heyetinden önemli yardımlar görmektedir. Köyceğiz'de bulunan Halk odasının masraflarının önemli bir kısmı CHP tarafından karşılanmıştır. Kaymakam Fethi Bey ve ilçede görev yapan öğretmenler buradaki Halk odası ile yakından ilgilenmektedirler. Ayrıca Köyceğiz'de bir Halk odasının açılmış olmasının bölge halkı üzerinde pozitif bir etki bıraktığı raporda vurgulanmıştır (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./46-47). 21 Mayıs tarihli ikinci raporda Halk odasının gelirinin çok az olmasından bahsedilmektedir. Muğla'dan Halk odasına sadece 50 lira yardım yapıldığı, İlçe İdare Heyetinden ise hiç bir yardım yapılmadığının altı çizilmiştir (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./76). Köyceğiz Halk odası idare heyeti hakkında bilgi verilen 11 Kasım tarihli rapora göre heyet üyeleri öğretmen ve memurlardan oluşmaktadır (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./77).

Bodrum Halkevinin gelirleri ise İl ve İlçe İdare Heyetleri ile İlçe Belediyesi tarafından karşılanmaktadır. 4 Mayıs tarihli rapora göre Halkevi idare heyeti üyeleri işlerini iyi yapmakta ve haftalık toplantılara özen göstermektedirler. Rapora göre müzik derslerinin açılması, tiyatro gösterilerinin yapılması ve köy gezilerinin düzenlenmesi gibi etkinlikler Halkevinin yapmış olduğu faaliyetler arasındadır. Levent tüm bu yapılanların Halk üzerinde

¹⁹ 1941 tarihli raporda Fethiye Halkevine 200 lira yardım yapıldığı bilgisi mevcuttur. 1936 yılına göz atıldığında ise yapılan yardım miktarının değişmediği göze çarpmaktadır. 1936'da Belediye bütçelerinden Muğla Halkevine 1300 TL yardım yapılmış iken, yapılan bu yardımın 200 TL'si Fethiye Halkevine yönlendirilmiştir. Bk. Seher Akça-Bayram Akça vd., "Fethiye Halkevi ve Faaliyetleri", *Belgi Dergisi*, Sayı: 20, 2020, s. 2462.

olumlu etki yaptığını düşünmektedir. Ayrıca raporda Bodrum Halkevinin ihtiyacı karşılamadığının altı çizilmiştir (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./107). 21 Mayıs 1941 tarihli ikinci rapor incelendiğinde Bodrum Halkevinin beş şubeden oluştuğu anlaşılmaktadır. Halkevi idare heyeti bölge halkı tarafından sevilen kişilerdendir. Bir önceki raporda Halkevinin ihtiyacı karşılamadığını belirten Levent, ikinci raporunda Halkevi gelirlerinin yetersizliğinden bahsetmiştir. Rapora göre Muğla'dan bu güne kadar ancak 140 lira yardım yapıldığı belirtilmektedir. Belediye ve İlçe İdare heyetinden ise bu güne kadar hiç para yardımı yapılmadığının altı çizilmiştir (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./65-66). 11 Kasım tarihli rapora göre ise Bodrum Halkevi ile ilgili en önemli sorun ilden gönderilen yardımların geç ve güç intikal etmesidir. Örneğin 1941 senesi için 400 lira verilmesi kararlaştırılmış olmasına rağmen ilçeye sadece 100 lira gönderilmiştir. Ayrıca Halkevi binasının yetersiz olmasından dolayı halk toplantıları yeterince yapılamamaktadır (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./84).

4 Mayıs tarihli rapora göre Milas Halkevi, gelirlerini birçok yerde olduğu gibi İl-İlçe İdare Heyetleri ve belediyeden karşılamaktadır. Buna rağmen Halkevi binası ihtiyacı karşılayamamaktadır ve yenisinin yapılması gerekmektedir (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./108). 21 Mayıs 1941 tarihli rapora göre ise Halkevi İdare heyeti ve memurları arasında işbirliği ve uyum söz konusudur. Halkevinde 7 şube tespit eden Levent bu sayıyı çok bularak beşe düşürülmesi gerektiğini düşünmektedir. Rapora göre İl İdare heyetinden Milas Halkevine verilmesi gereken 400 liralık yardımın verilmediği anlaşılmaktadır. İlçe İdare Heyeti ise Halkevine 290 liralık yardımda bulunmuştur. Sonuç olarak Levent Milas Halkevi faaliyetleri "*sönük*" olarak nitelemiştir.²⁰ (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./46,48). 11 Kasım 1941 tarihli raporda ise Halkevi gelirlerinin yetersiz olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Halkevi şube başkanlarının çalışmadıkları ve işlerin Başkan Mehmet Çerçi'nin gayretleri ile yürütüldüğünün altı çizilmiştir. Levent çalışmasından memnun olmadığı şubeleri köycülük, sosyal yardım, dil, tarih ve edebiyat şubeleri olarak sıralamıştır (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./80).

11 Kasım 1941 tarihli raporu incelendiğinde Datça'da Halk Odası olmadığı görülmektedir. Bu nedenle Levent, İlçede Halk Odası açılması için tüzük hükümleri uyarınca harekete geçilerek gerekli çalışmaların başlaması gerekliliği üzerinde durmuştur. Bunun için de İl ve İlçe İdare Heyetleri Başkanları ile birlikte Halk Odası inşası için uygun bir arsa tespit edilerek bir an önce satın alınma yoluna gidilmesi gerekmektedir (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./7). Yatağan Nahiyesi Halk Odası ile ilgili 4 Mayıs 1940 ve 11 Kasım 1941'de

²⁰ 1940 yılı belediyeler bütçesinden Muğla halkeverine toplam 930 lira ödenmiş ve bunun 180 lirası Milas Halkevi'ne aktarılmıştır. Bk. Bayram Akça-Seher Akça, "Milas Halkevi ve Faaliyetleri", *Belgi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 18, 2019, s. 1347.

düzenlenen raporlara göre, bölgedeki öğretmenlerin burada faaliyet gösteren Halk Odası ile yakından ilgili ve alakalı oldukları anlaşılmaktadır. Halk Odasının gelirleri İl İdare Heyeti tarafından karşılanmaktadır. Yatağan Halk Odası nahiye ihtiyaçlarına uygundur. Ayrıca Oda halk üzerinde pozitif bir etki yaratarak milletin sevgisini kazanmıştır (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./ 44-45.; BCA, 490-1-0-0/690-345-1./22). 21 Mayıs 1941 tarihli raporda ise Halk Odası idare heyeti üyelerinin bölge halkının sevdiği kişilerden olduğu belirtilmiştir. Nahiye Halk Odası başkanı öğretmen Nevzat Özsan'dır. Halk Odasının gelirlerine yer verilen rapora göre 1941 için il merkezinden 100 lira, köy odasından ise 85 lira yardım yapılmıştır. Ayrıca Halk Odasının radyosu yoktur ve bina ihtiyacı karşılayamamaktadır (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./28-29).

Ula Nahiyesi hakkında 4 Mayıs tarihli raporda verilen genel bilgilere göre ise Halk Odasının gelirlerinin İl ve Nahiye Parti İdare Heyetleri tarafından karşılandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bölge halkı tarafından Halk Odasına büyük ölçüde rağbet olduğu görülmektedir. Ancak Nahiye Halk Odasının önemli bir eksikliği kendisine ait bir binasının olmamasıdır. Ayrıca odanın faaliyet gördüğü bina da bakıma muhtaç durumdadır (BCA, 490-1-0-0/689-342-1./44). 21 Mayıs 1941 tarihli ikinci rapora göre Ula Halk Odasının 138 üyesi bulunmaktadır. Halk Odasının gelirleri ise bir kaç yerden karşılanmaktadır. Buna göre Belediyeden 50 lira ve İl İdare Heyetinden 100 lira katkı verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Oda, Genel Sekreterlikten de 150 lira yardım görerek daktilo, kitap dolabı ve perde gibi ihtiyaçları karşılanmıştır. Bu da bize gösteriyor ki Ula Halk Odası yardım konusunda oldukça şanslı konumdadır (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./36). 11 Kasım 1941 tarihli üçüncü raporda Halkodası üyeleri arasında dayanışmadan söz edilmektedir. Üye sayısı ise 142 olarak belirtilmiştir. Halkodasının gelirlerinin ise ilden ve nahiyeden yapılan yardımlardan ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Ula Halk Odasına Muğla'dan 100 lira yardım yapılırken belediyeden 40 lira yardım yapıldığı dile getirilmiştir (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./74).

21 Mayıs 1941 tarihli rapor incelendiğinde Turgut Halk Odasının Şubat 1941'de açıldığı anlaşılmaktadır. Halk Odası başkanı öğretmen Behçet Birkan'dır. Halk Odasına bu güne kadar nakdi yardım yapılmadığı belirtilen raporda odanın masraf ve ihtiyaçları nahiye ve köy idare heyetleri tarafından karşılanmaktadır. Levent kendi girişimleriyle Turgut Halk Odasına 1941 bütçe senesi zarfında Muğla'dan para yardımı yapılmasını sağlamıştır. Halk Odası hakkında bilgi verilen raporda Turgut Halk Odasının eşyası bulunmamaktadır. CHP'ye ait olan eşyalar kullanılmaktadır. Bunun yanında bina ise ihtiyacı karşılamaktadır. Turgut Halk Odası ile ilgili bilgiler odanın halk üzerinde çok olumlu etkiler bırakmış olduğu bilgisiyle sona ermiştir (BCA, 490-1-0-0/689-344-1./31-32). 11 Kasım 1941 tarihli rapora göre ise üç kişiden oluşan

Turgut Halk odası idare heyeti üyeleri bölge halkının sevdiği ve saydığı kişiler arasında gösterilmektedir. Halk odası başkanı ise bir öğretmendir. Odanın açılması Turgut halkı üzerinde olumlu etki yapmıştır. Halk özellikle kitap ve gazete okumak, radyo dinlemek için Halk odasına sıklıkla gitmektedir (BCA, 490-1-0-0/690-345-1./75).

SONUÇ

9 Eylül 1923'te kurulan Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurulduğu yıl yayımlanan ilk nizamnamesinde "*müfettişlik*" kavramından söz edilmektedir. Bu bağlamda 1923 nizamnamesinin 82. maddesi gereğince 1925 yılında ülke genelinde on dört müfettişlik mıntıkası belirlenmiştir. 1927'de ülke on iki teftiş mıntikasına bölünmüş, 1935'de bu sayı yediye inmiştir. 1940'da ise teftiş edilen bölge sayısı 25'e çıkartılmıştır. Bu bağlamda çeşitli tarihlerde görev yapan müfettişlerin vazifeleri arasında görev bölgesinde iletişim kurdukları halka ve partililere parti programı ve projeler hakkında bilgi vererek parti düsturlarını yaymak önemli bir yer tutmaktadır. Öte yandan vatandaşın ihtiyaçlarının tespiti ile Parti teşkilatı ve Halkevlerini incelenmek, teftiş esnasında herhangi bir eksiklikle karşılaşılması durumunda gerekli işlemler için Parti Genel Sekreterliğinden talimat istemek, halkın dilek ve şikayetlerini Genel Sekreterliğe bildirmek de müfettişlerin görevleri arasındadır. Müfettişler önceden tespit ettikleri teftiş planları doğrultusunda, planlamalarını yaparak bitirilen bölgelerin raporlarını Genel Sekreterliğe göndermek mecburiyetindediler. Ayrıca talimatname doğrultusunda her müfettiş bölgesindeki şehri yılda iki kez denetlemek zorundaydı. Müfettişlerin hazırladıkları raporlar taşranın merkez tarafından denetiminin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Merkezi yönetim, müfettişler vasıtasıyla bir yandan taşradaki genel vaziyet ve CHP prensiplerinin halka yansımından haberdar olurken aynı zamanda raporları yazan müfettişlerin de bölgelerinde etkili işler yapıp yapmadıklarını belirleyebilmekteydi.

Bu doğrultuda Dr. Rıza Levent tarafından düzenlenen teftiş raporları, çalışmamızın esasını teşkil etmektedir. Levent'in 1940-1941 arasında hazırlamış olduğu raporlar bizlere Muğla ilgili genel bilgiler verirken aynı zamanda CHP politikalarının Muğla özelinde ne derece benimsendiği hakkında da katkı sağlamaktadır. Raporlar incelendiğinde CHP prensiplerinin halka anlatılmasında çeşitli araçlardan yararlandığı görülmektedir. Bunların başında radyo gelmektedir. Muğla merkez ve birçok ilçesine radyo temini yapılarak devlet erkanının konuşmalarının kamuoyunun istifadesine sunulması bu amaç doğrultusunda yürütülen bir faaliyettir. Ancak muzır olarak değerlendirilen yayınların halka dinlettirilmemesi bu konuda iradenin hükümetin elinde olduğunu göstermektedir. Radyonun yanında CHP matbaası

tarafından çıkarılan gazetenin Muğlalılar tarafından okunması bir yandan halkın dış dünya hakkında bilgi edinmesine katkı sunarken, öte yandan CHP ile vatandaş arasındaki bağın sürekliliğini sağlamıştır. CHP prensiplerini halka anlatmak adına öğretmenler ve halk hatipleri vasıtasıyla köylere kadar gidildiğinin raporlara yansımaları da, iktidar-halk ilişkilerinin sağlanması noktasında önem arz etmektedir.

İktidar ile halk arasındaki ilişkide Vali önemli bir yer tutmaktadır. Zira Vali ilde hem devleti hem de hükümeti temsil etmektedir. Dolayısıyla genç Cumhuriyetin ilke edindiği temel prensiplerin halka anlatılması ve benimsetilmesinde Valiler çok önemli bir misyon üstlenmişlerdir. Bu bağlamda Dr. Rıza Levent'in raporunda bu konuya yer verilmiştir. Muğla Valisi İbrahim Ethem Akıncı'dan çok iyi sözlerle bahseden Levent'e göre Muğla'da yapılan her işte Vali ve Hükümetin elinin olması gerekmektedir. Şehirde bulunan tüm kurumların göstermiş olduğu ya da göstereceği başarı Valinin gösterdiği ilgi ve alakayla doğru orantılıdır. Buradan anlaşılmaktadır ki Levent'in CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği bu raporlarda Valinin hükümet ve CHP prensiplerinin halka anlatılması noktasındaki önemi açıkça ortadadır. Ayrıca raporda Vali Akıncı'nın, CHP'ye özel muhasebeden her sene belli miktarda nakdi yardım yapmakta ve Özel İdareden tahsis ettiği paraları verdiği belirtilmiştir. Bu durum 1941 senesinde Parti-Vali ilişkisini anlamak açısından önem arz etmektedir. Dr. Rıza Levent mülki amirler ile ilgili izlenimlerinde olumlu görüşlerini belirtirken görmüş olduğu olumsuzlukları da raporuna yansıtmıştır. Marmaris Kaymakamı Rıfat Bingöl'ü ilçe genelinde baş gösteren uyumsuzluğun müsebbibi olarak nitelendirmesi ve Milas Kaymakamı Nedim Bey'in yönetim anlayışını başarısız bulması bu duruma örnektir.

Ayrıca raporlarda CHP politikalarının halka yansımaları, Muğla genelinde toplumsal, ekonomik, idari ve sıhhi durum, Halkevleri ve Halk odaları hakkında genel bilgiler verilmiştir. Raporda öylesine detaya girilmiştir ki şehir ulaşımı ve posta faaliyetlerine varıncaya kadar il merkezi ve ilçeler hakkında tutulan notlar raporlara yansıtılmıştır. Bunun yanında Muğla ilçelerinde etnik nüfus dağılımından söz edilmiştir. Bu durumu Milas örneği ile açıklayan Levent, bahse konu nüfus ile ilçe kaymakamının dedikoduyu maruz kalan ilişkisini de raporuna yansıtılmaktan çekinmemiştir.

Öte yandan Levent'in raporlarında dikkat çeken bir konu da iltimasın önüne geçilmeye çalışılmasıdır. Raporda birçok yerde İl-İlçe ve Nahiye İdare Heyetleri arasında yakın akrabalık ilişkilerinin söz konusu olmadığına dile getirilmesi önem arz etmektedir. Bu da bize 1941 senesinde parti ve idare heyeti üyeleri seçiminde akrabalık ilişkilerine dayanan iltimasın önüne geçilmeye çalışıldığını göstermektedir. Tüm bunlar ışığında müfettiş raporları bir

döneme ışık tutarak Cumhuriyet tarihi araştırmalarında çok önemli birer kaynak olarak yerini almıştır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

- Başkanlık Cumhuriyet Arşivi 490-1-0-0/210-834-1.
- BCA 490-1-0-0/1-1-16.
- BCA 490-1-0-0/3-11-2.
- BCA 490-1-0-0/5-23-1.
- BCA 490-1-0-0/728-494-1.
- BCA 490-1-0-0/5-22-19.
- BCA 490-1-0-0/5-22-10.
- BCA, 490-1-0-0/689-341-1.
- BCA 490-1-0-0/689-342-1.
- BCA 490-1-0-0/689-344-1.
- BCA 490-1-0-0/690-345-1.
- TBMM Hal Tercümesi

B. Telif Eserler

- Ahmad, Feroz (2007). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları, İstanbul.
- Akça, Bayram-Akça, Seher (2019). "Milas Halkevi ve Faaliyetleri", *Belgi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 18, ss.1345-1357.
- Akça, Bayram (2010). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Datça'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Güz, 2010, Sayı: 25, ss. 142-158.
- Akça, Seher-Akça, Bayram-Arslan, Recep (2020). "Fethiye Halkevi ve Faaliyetleri", *Belgi Dergisi*, Sayı: 20, ss. 2457-2473.
- Alpaslan, Erhan-Aydın, Tülay (2015). "CHP Parti Müfettişi Mitat Aydın'ın Tefiş Raporlarına Göre Maraş (1940-1942)", *CTAD*, Sene: 11, Sayı: 22, Güz, ss.363-391.
- Çakmak, Fevzi (2017). "Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Sürecinde CHP Kurultay Görüşmeleri ve Müfettiş Raporlarına Göre Parti Teşkilatının Karşılaştığı Sorunlar", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 17, Bahar, ss.319-348.
- Çımat, Ali-Avcı, Mehmet-İnci, Mustafa-Atasever, Gülbahar (2018). *Muğla Sosyo-Ekonomik Yapı*, Günce Yayınları, Ankara.
- Çolak, Melek (2004). "Milas Yahudileri ve Eğitim: Talmud Tora'dan Aliiance Israelite Universelle'e (1851-1934)" *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 1, ss.231-247.
- Gök, Hacı Veli (2020). *Demokrat Parti Döneminin Önemli Bir Siması: Namık Gedik ve Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Güler, Taki; Güney, Avni, Polat, Ercan (2018). *Muğla'da Madencilik: Potansiyeli ve Değerlendirmesi*, Muğla.

- Helvacı, Pelin; Kandil, İsmail (2016). "CHP Parti Müfettişliği Raporları Işığında Erzincan (1940-1941), Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiri Kitabı.
- Karpat, Kemal H. (2012). Türk Demokrasi Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Koç, Nurgün (2012). "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Radyo", CTAD, Sene: 8, Sayı: 15, ss.69-103.
- Kongar, Emre (2002). 21. Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Mete, Zekai (2005). "Muğla", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 30, İstanbul, ss.377-381.
- Metinsoy, Murat (2006). "Erken Cumhuriyet Döneminde Mebusların 'İntihap Bölgesi' ve 'Teftiş Bölgesi' Raporları", Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, Sayı:3, Bahar, ss.103-169.
- Muğla'da Geçmişin İzleri (2015). "Datça, Balıkaşırandan Geçen Avrupalı Deliler, Hippiler", Sene: 1, Sayı: 2, ss.3-73.
- Oğuz, İsmail (2015). Kuva-yı Milliyecilikten Valiliğe: İbrahim Ethem Akıncı, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Manisa.
- Özcan, Müesser-Akpınar, Aslıhan-Çitil, Burak Eren (2017). "On Dokuzuncu Yüzyıl Sonu Yirminci Yüzyıl Başında Sıtmayla Mücadele Çalışmaları: Muğla Örneği Sıtmayla Mücadele", Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Tıp Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 3, ss. 7-12.
- Soyluer, Serdal (2006). "XX. Yüzyılın Başlarında Menteşe Sancağı'nın İdari ve Nüfus Yapısı", ÇTTAD, Cilt: 5, Sayı: 13, ss.109-135.
- Tuğluoğlu, Fatih (2008). "Türkiye'de Sıtma Mücadelesi", Türkiye Parazitoloji Dergisi, Cilt: 32, Sayı: 4, ss.351-359.
- Tunçay, Mete (1999). Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Uluskan, Seda Bayındır (2020). CHP Parti Müfettişliği ve Raporlarla Bursa Teşkilatı (1936-1945), İstanbul.
- Uyar, Hakkı (2012). Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi, Boyut Yayınları, İstanbul.
- Uzun, Hakan (2010). "Bir Propaganda Aracı Olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilatı", CTAD, Sene: 6, Sayı: 11, ss. 85-111.

EKLER

EK-1 Muğla İli Teftiş Raporu (BCA)

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

30/V/1940

B. IV . A .

386II Fişe İşlendi

1092

Bürolara

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Denizli Bölgesi Müfettişi Mardin Mebusu Rıza İve-
nden alınan Muğla Vilâyeti ve mülhakatı Parti teşkilâ-
tını teftişe ait raporunun tamamı Genel Sekreterliğin emri üze-
rine berayı malumat leffen takdim edilmiştir .

Mutaleası ricasına saygılarımı sunarım.

T.İ.

Büro.IV . A .
Çoruh Mebusu

B.I

B.II

B.III

B.V

B.VI

B.VII

B.VIII

B.IX

B.X

B.XI

B.XII

B.XIII

EK-2 Muğla İli Teftiş Raporu (BCA)

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ
B . IV . A .
386II

30/V/1940

DEVLET ARŞİMLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

I İnci Büro Şefliğine

Denizli Bölgesi müfettişi Rıza Levenden
alınan Muğla Vilâyetine ait teftiş raporundan
Büromuzu alakalandıran kısmı aynen çıkarılmış,bağlı
olarak sunulmuştur . İcabi yapılınca Büromuza da
bilgi verilmesini saygı ile rica ederim.

7.7.

3